

Саботул ОЖСИЗИҲ

- манбалар
- шарҳлар
- илмий-танқидий матн

РАШИД ЗОҲИД

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРАЛИГИ**

**МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ**

РАШИД ЗОҲИДОВ

**«САБОТУЛ ОЖИЗИН» АСАРИ МАТНИ,
ШАРҲЛАРИ ВА ИЛМИЙ-ТАНҚИДИЙ
МАТНИНИ КОМПЛЕКС ЎРГАНИШ
МУАММОЛАРИ**

Тошкент
«Turon zamin ziyo»
2015

УЎК: 82.091
КБК: 83.3(5Ў)
3-85

3-85 Зоҳидов, Рашид

«Саботул ожизин» асари матни, шарҳлари ва илмий-танқидий матнини комплекс ўрганиш муаммолари/ Р.Зоҳидов. – Тошкент: «Turon zamin ziyo», 2015. – 264 б.

ISBN 978-9943-4476-3-9

УЎК: 82.091
КБК: 83.3(5Ў)

VII-XVIII аср ва ундан кейин ҳам ўзбек адабиётида ҳеч бир манба халқ орасида Сўфи Оллоёр асарлари даражасида оммалашмаган. Шунинг учун бўлса керак, бу асарлар, айниқса, «Саботул ожизин» китоби доимо олимлар эътиборини тортиб келган. Ушбу тадқиқот ҳам Сўфи Оллоёр ижодини ўрганиш йўлидаги тарихий силсиланинг узвий давомидир.

Монографияда Сўфи Оллоёр шахси ва унинг асарлари биографиясини илмий асосда тиклаш, «Саботул ожизин» шарҳларининг тарихий-тадрижий тараққиётини кўрсатиши, асарнинг тўла илмий кўрсаткичлар билан таъминланган илмий-танқидий матнини тайёрлаш, «Саботул ожизин»нинг илмий-адабий манба сифатида ўзбек мумтоз адабиётида тутган ўрнини белгилаш каби масалалар тадқиқ этилган. Монография адабиётшунос, тилшунос тадқиқотчилар ҳамда нодир қўлёзма меросимиз мухлисларига муносиб тўхфа бўлади, деган умиддамиз.

Масъул муҳаррир:

Нурбой Жабборов,

филология фанлари доктори, профессор

Тақризчилар:

Шухрат Сирожидинов

филология фанлари доктори, профессор,

Ақром Деҳқонов

филология фанлари номзоди, доцент

ISBN 978-9943-4476-3-9

© Рашид Зоҳидов, 2015
© «Turon zamin ziyo», 2015

КИРИШ

Қадимий қўлёмалар маънавий меросимизнинг моддий асоси бўлиб, уларни ўрганишга бўлган эҳтиёжнинг мавжудлиги миллатнинг тирикчилигини англатади. Аждодлари тарихидан ибратланмайдиган авлод эртага йўлини йўқотиши, ўзлигини унутиб, таназзулга юз тутиши мумкин.

Бугун ўзбек халқи мустақил тараққиёт йўлини танлаб, жаҳон ҳамжамиятига ўзининг бой тарихи, туганмас маънавий хазинаси билан қўшилаётган экан, бу жараёнда ҳар бир соҳа вакилидан ихтисослик малакасини тугал даражада эгаллаш талаб этилади. Негаки, ҳар бир фуқароси етук мутахассис бўлишга интиланган жамиятдагина мустақиллик неъматини том маънода ҳис қилинади, бу неъматнинг қадри ошади. Натижада ҳар бир фуқарода бу имконни бой бериб қўймаслик, балки уни охиригача сақлаш туйғуси шаклланади. Модомики, шундай жамият учун курашаётган эканмиз, барча соҳа вакиллари каби филологлар олдида ҳам фан доирасидаги турли ихтисослик йўналишларида кенг фундаментал тадқиқотлар олиб бориш вазифаси туради.

Шундай ишлардан бири XVII – XVIII асрларда яшаб, ижод этган мутафаккир адиб Сўфи Оллоёр илмий-адабий меросини, хусусан, «Саботул ожизин» асарини филологиянинг муҳим тармоғи ҳисобланган адабий манбашунослик ва матншунослик йўналишида комплекс тадқиқ этиш масаласидир. Мустақиллик йилларида мамлакатимизда маънавий меросни ўрганиш, миллий қадриятларни тиклаш ишларига эътибор кучайди. Натижада миллат руҳиятида ўз-ўзини англаш туйғуси янада жонланди, соғлом ва мусаффо эътиқодли аждодлар қолдирган нурли меросга воҳис бўлиш иштиёқи уйғонди. Албатта, бу хусусиятлар жамиятнинг янгилааниши ва юксалишига бўлган иқтидорини кўрсатувчи зарурий омидир. Эндиликда айни имкониятларни ишга солиш, ният холислигини амалда синаш даври бошланди. Шу маънода, қадим адабий манбаларни қўлёмалар нусхалар асосида нашр этиш, уларнинг мукамал изоҳлар, илмий кўрсаткичлар билан таъминланган танқидий мат-

Кириш 3

**I боб. Сўфи Оллоёр таржимаи ҳоли ва
илмий-адабий мероси**

1.1. Сўфи Оллоёр таржимаи ҳоли манбалари 8
1.2. Сўфи Оллоёрнинг илмий-адабий мероси 26
1.3. Илмий-адабий меросининг ўрганилиш тарихи 40

**II боб. «Саботул ожизин» асарига ёзилган
шарҳлар тадқиқи**

2.1. Шарҳ илми илдизлари ва анъаналари 58
2.2. «Саботул ожизин» шарҳлари 78
2.3. «Саботул ожизин» шарҳларида талқин масаласи 94

III боб. «Саботул ожизин» – илмий-адабий манба

3.1. Илмий-маърифий асарларнинг адабиётдаги ўрни 111
3.2. «Саботул ожизин» асарида ақоид масалалари 125
3.3. «Саботул ожизин» – адабий манба 138

**IV боб. «Саботул ожизин» илмий-танқидий матни ва
қиёсий-гаснифий тадқиқи**

4.1. «Саботул ожизин» қўлёзмалари ва тошбосма
нусхалари 156
4.2. Ишончли матнни тиклаш тамойиллари 181
4.3. Муаммо ва ечим: илмий-танқидий матн
имкониятлари 201

Умумий хулосалар 231

Фойдаланган адабиётлар 238

268. ادلة معتقد ابي حنيفة. على بن سلطان محمد القارى. مكتبة الغرباء الاثرية-المدينة المنورة. ص: ١٤٦.
269. متن عقيدة الطحاوى لامام الطحاوى
270. متن عقائد النسفى لنجم الدين النسفى
271. متن بدأ الامالى لعلى بن عثمان الاوشى الفرغانى
272. بدائع الصنائع فى ترتيب الشرائع. علاء الدين الكاسانى. المجلد الاول. دار الحديث القاہرة، ١٤٢٦.
273. مختصر الوقاية فى مسائل الهداية. عبيد الله بن مسعود.
274. الاختيار لتعليل المختار. عبد الله بن محمود بن مودود الموصلى. الازهر. ١٩٩١/١٤١٢ ص: ٢٣٩.
275. ٢٩٨ اختر كبير، مطبعة العامرة، سنة ١٣١١/١٨٩٣ ص
276. اصول النقد النصوص ونشر الكتاب. د. محمد حمدى بكرى. دار المريح، ١٩٨٢/١٤٠٢ ص: ١٤٢.
277. ضبط النص و التعليق عليه. د. بشار عواد معروف. مؤسسة الرسالة، ١٩٨٢/١٤٠٢ ص: ٣١.
278. محاضرات فى تحقيق النصوص. الاستاذ هلال الناجى. دار الغرب الاسلامية، ١٩٩٤ ص: ١٦٥.
279. مدهج نقد المتن. صلاح الدين بن احمد الانلبى. دار الافاق الجديدة-بيروت، ١٩٨٣/١٤٠٣ ص: ٣٧٥.
280. لوائح النصوص وضبطها. موفق بن عبد الله بن عبد القادر المكتبة المكية، ١٩٩٣/١٤١٣ ص: ٣٣٨.
281. تحقيق النصوص ونشرها. عبد السلام محمد هارون. مكتبة الخناجى القاہرة، ١٩٩٨/١٤١٨ ص: ١٦٠.
282. المنهاج الواضح للبلاغة. حامد عونى. عدد الاجزاء: ٥. المكتبة الازهرية للتراث.
283. الايضاح فى علوم البلاغة. جلال الدين القزوينى. دار احياء العلوم – بيروت، ١٩٨٨.
284. دلائل الاعجاز. عبد القاهر الجرجانى. ص: ٤٥٣.
285. سحر البلاغة و سر البراعة. الثعالبى. ص: ٨٨.
286. اساس البلاغة. ابو قاسم محمود بن عمر بن احمد الزمخشرى جار الله. ص: ٣٣.
287. التلخيص فى علوم البلاغة. جلال الدين محمد بن عبد الرحمان القزوينى. دار الفكر العربى، ١٩٥٤.
288. اصلاح المنطق لابن السكيت. ابو يوسف يعقوب بن اسحاق. دار المعارف-قاہرة، ١٩٤٩ ص: ٤٣٤.
289. نقد الشعر. قدامة ابن جعفر. ص: ١٤٧.
290. المقامات. الزمخشرى. ص: ٣٤.
291. خزائن الادب. عبد القادر بغدادى. ص: ٢٣٦.
292. صفة صاحب الذوق السليم و مسلوب الذوق اللئيم. السيوطى. ص: ٣١.
293. ادب الدنيا و الدين. ابو الحسن الماوردى. مؤسسة الكتب الثقافية-بيروت-لبنان، ١٩٩٨/١٤١٧.
294. احياء علوم الدين. ابو حامد الغزالى. الجزء الرابع. دار احياء التراث العربى-بيروت.
295. البلاغة و النقد. الدكتور حسن شاذلى فرهود آخر... دار الاصفهائى للطباعة-جدة. ١٤١٠ ص: ٦٧-١٥.
296. تيسير مصطلح الحديث. الدكتور محمود الطحان. مكتبة المعارف-الرياض. ص: ٢٤٠.
297. عبد الله بن مسعود. عبد الستار الشبخ. دار القلم-دمشق، ١٩٩٠/١٤١٠ ص: ٤١٦.
298. نظرات فى الادب النبوى ابو حسن الندوى. دار البشائر الاسلامية، ٢٠٠٤/١٤٢٠.
299. المعجم الوسيط. الجزء الاول. جمهورية مصر العربية. دار الدعوة. استانبول/١٩٨٩/١٤١٠ ص: ١٠.
300. الموسوعة الفقهية. الكويتية. كتاب الكترونى. عدد الاجزاء: ١٠.
301. تاج العروس من جواهر القاموس للزبيدى. الجزء ١، الصفحة ١٦٤٥.
302. البحر المحيط. ابو حيان النحوى. ص: ١٥.
303. التعرفات. على بن محمد بن على الجرجانى. دار الكتاب العربى – بيروت ١٤٠٥.
304. التعارف. محمد عبد الرؤوف المناوى. دار الفكر – بيروت، دمشق، ١٤١٠ ص: ٧٥٢.
305. هوز بېك نه ده بياتى تاريخى. هورمه تجان فيكره ت. شينجاك خهلق نه شرنياى. ص: ٢٨٢-٢٩٤.